

projektje által ingyenesen letölthetővé tett tankönyv nyomtatott változatának eladása. A *CIBER* cég által készített kezdeti elemzések azonban azt mutatták, hogy a projektben érintett címek elektronikus hozzáférhetősége nem befolyásolta a nyomtatott példányok eladását. A jelentésben hasonlóképp ellentmondásos információk találhatók az egyetemi hallgatók e-könyvigényére vonatkozóan.

Összefoglalva, ahhoz, hogy az elektronikus könyv valódi áttörést hozzon a könyvtári világban, számos problémára kell gyógyírt találni. Mindenekelőtt egy újszerű üzleti modellre volna szükség, amely számol azzal, hogy jelentős eltérés van az elektronikus könyvek és az elektronikus folyóiratok piaca között, lévén az e-bookokat elsősorban egyetemi hallgatók vásárolják, az e-folyóiratokra pedig inkább könyvtárak fizetnek elő. Reménnyel tölthet el e téren a zenei piacon újabban érvényesülő, az illegális fájlmegosztást kiszorítani látszó értékesítési modell felbukkanása. A következő megoldandó probléma, hogy úgy tűnik, az e-könyveket egyelőre a „technofilek” igényeire szabták, s nem az egyszerű felhasználókéra. Szükséges volna tehát az e-folyóiratokéhoz hasonló, könnyen kezelhető formátum kifejlesztése. Továbbá ahhoz, hogy az e-book az e-folyóiratéhoz hasonló népszerűsége tegyen szert, elengedhetetlen, hogy a visszake-

resztősége a megfelelő szinten legyen megoldva. Ehhez kevés, ha az e-bookszoolgáltató lehetővé teszi az olvasói jogosultságokkal tisztában nem lévő Google számára, hogy indexelje a művek teljes tartalmát (ahogy a JISC javasolja), sokkal inkább arra volna szükség, hogy a könyvtárak a szolgáltatókkal karöltve olyan, a Google-éhoz hasonlóan megbízható kereső alkalmazásokat dolgozzanak ki, amelyek az autentikált hozzáférést garantáló, megbízható URL-lel szolgálnak az olvasó számára.

Ha a felsorolt problémákkal végre sikerült megbirkózni, beköszönhet végre az e-könyv várva várt hajnala, ami feltehetőleg nem jelenti egyszersmind a nyomtatott könyvek alkonyát. Sokkal valószínűbb a hibrid modell továbbélése. E modellben azonban az eddiginél jóval nagyobb szerep jut majd az e-könyveknek, amelyek ekképpen a könyvtári szolgáltatások revolúciója helyett azok evolúciójához járulnak hozzá.

/JOINT, Nicholas: The electronic book: a transformational library technology? = Library Review, 59. köt. 2. sz. 2010. p. 82–91./

(Dancs Szabolcs)

E-könyvek használata egy amerikai egyetemi könyvtárban

A kezdeti csalódásokat követően az utóbbi néhány év fellendülést hozott az elektronikus könyvek piacán. A *Sony* és az *Amazon* e-bookolvasóihoz hasonló új eszközök debütálása mellett újszerű hozzáférési modellek jelentek meg, amelyek egyrészt az elektronikus folyóiratokéhoz hasonlatosak, másrészt a formához illő tartalmat: referenszműveket és kézikönyveket kínálnak. A könyvtárakat két további szempont: a kényelmes használat olvasói igénye és a nyomtatott művek beszerzésének egyre költségesebb volta is arra ösztökéli, hogy átgondolva gyarapítási politikájukat, nyissanak az e-bookok irányába.

2008 májusában a *Springer* kiadó piackutató osztályával együttműködésben az *Illinois Egyetemen* felmérést végeztek arról, vajon a hallgatók és az egyetemi alkalmazottak milyen ismeretekkel rendelkeznek az e-könyvekre vonatkozóan; mennyire használják az e-bookokat; hogyan vélekednek róluk. Az egyetem könyvtára körülbelül 292 ezer e-

könyvhöz nyújt hozzáférést. Az e-bookgyűjtemény több tudományterületet ölel fel, a műveket különböző kiadóktól, szállítóktól vásárolják (*Springer, Wiley Blackwell, Cengage Gale Group, Safari, NetLibrary* stb.). A művek meglétéről többféle módon tájékoztatják az olvasót. Ha megvan a nyomtatott mű, a bibliográfiai leírásban elhelyezik az online verzió URL-jét. Ha csak elektronikus változatban van meg a könyv, feltöltik a katalógusba a hozzá tartozó leírást. Bizonyos e-bookokat címlistákon keresztül tesznek hozzáférhetővé linkfeloldók segítségével. Egyes szolgáltatók (*Springer, Google*) e-könyvei pedig közvetlenül kereshetők a könyvtár keresőfelületéről.

A könyvtár 2005 óta foglalkozik e-könyvek nagyobb tételben történő beszerzésével, és egyre inkább jellemző, hogy a műveket nyomtatott helyett elektronikus formátumban vásárolják meg. E tendenciával párhuzamosan az utóbbi években megnövekedett az érdeklődés az e-könyvek iránt.

2009 februárjáig összesen 124 026 fejezetletöltést regisztráltak, amelyből 3992 letöltés a 2006 augusztusa és decembere közötti időszakra esett. A 2007-es esztendőben 26 675 letöltés történt. Ez a szám 2008-ban már 82 622-re emelkedett, végül semelyik előző hónapban nem regisztráltak annyi letöltést (10 737), mint 2009 januárjában. Fontos hozzátenni: 2006 májusáig a linkfeloldón (rekordtól a teljes szövegű forráshoz vezető szoftver) kívül egyéb hozzáférési pontokat nem aktiváltak, a felhasználók ennek ellenére megtalálták az utat az elektronikus tartalmakhoz. Az e-könyvek használata akkor mutatott fellendülést, amikor megtörtént a MARC rekordok feltöltése a könyvtár katalógusába, valamint amikor a műveket a közös keresőfelületről is kereshetővé tették. A megnövekedett használat ténye ösztökélte arra a könyvtár dolgozóit, hogy kérdéseket tegyenek föl olvasóiknak az elektronikus könyvekre vonatkozóan.

A 2008. április 24-e és május 4-e között zajló felmérésben hozzávetőleg 47 ezer hallgatót és egyetemi alkalmazottat kerestek meg e-mailben. A megkérdezettek 3%-a, 1547 személy válaszolt a megkeresésre. Említést érdemel, hogy a válaszolók összesen 3088 megjegyzést fűztek a különböző kérdésekhez.

Ami a válaszadók összetételét illeti: 40%-uk bachelor, 37%-uk mesteri vagy doktori szintű képzésben vesz részt. 11% oktató (tanár vagy tanársegéd), a többiek egyetemi alkalmazottak; 42% a természettudományokban, 27% a társadalomtudományokban, 20% a humán tudományokban érdeklő; kétharmaduk 30 év alatti.

A válaszolók 55%-a nyilatkozott úgy, hogy előzőleg is tudatában volt annak, hogy a könyvtár állományában elektronikus könyvek is találhatóak. Az egyetemi alkalmazottak 60%-a, a felsőbb szintű képzésben résztvevők 53%-a, a bachelor szintű képzésben résztvevők 61%-a volt tisztában azzal, hogy a könyvtárban van ilyen szolgáltatás. A válaszolók 57%-a jelezte, hogy használt e-könyveket. Megoszlásuk az előbbi három csoport tekintetében: 60%, 60%, 55,5%. Az e-könyveket nem használók közül 41%-nak nem volt tudomása a szolgáltatásról, 18% pedig úgy nyilatkozott: eddig nem volt rá szüksége. 15% nem szeret képernyőről olvasni; 10% nem tudta, hol találja az e-könyveket; 7% a nyomtatott könyveket részesíti előnyben.

A kérdésekhez fűzött megjegyzésekből kiderül, hogy az olvasók egy része nem tudja, pontosan

mit takar az „elektronikus könyv” fogalma, így sokszor azzal sincsen tisztában, hogy épp egy ilyen termékkel van dolga. Gondot okoz továbbá az elektronikus folyóirat és e-book közötti különbségtétel.

A használat tekintetében pozitívan nyilatkozók közül 4% napi rendszerességgel, 18% heti egy alkalommal, 30% havonta egyszer használ elektronikus könyveket. 59% nyilatkozott úgy, hogy elsősorban referenzműveket olvas elektronikus formátumban. Az e-bookokat a többség kutatás (78%) és tanulás (56%) céljából használja. Csoportokra lebontva, a kutatási céllal történő használat tekintetében az egyetemi dolgozók vannak a legtöbben (91%), őket követik a mesteri és doktori szintű képzésben résztvevők (83%).

Az elektronikus könyvek előnyeiként a válaszolók a deszktoptól való azonnali elérhetőséget (27%), a kulcsszavakra való keresést (25%), a mindenhol való elérhetőséget (17%), a hordozhatóságot (15%) és a környezetbarátságot (15%) sorolták fel. A kényelem és az időhatékonyság szempontjai hangsúlyt kaptak a vonatkozó kérdéshez fűzött megjegyzésekben is. Legnagyobb előnyként ugyanakkor az egyes fejezetek, az olvasó számára fontos szövegrészek külön kezelhetőségét említik.

A hátrányok: a képernyőről való olvasás (33%), a navigációs problémák (10%), a helymeghatározással és a kereséssel kapcsolatos problémák (pl. az e-könyvek csak bizonyos gépekről olvashatók, különböző megszorításokkal, valamint esetenként szabadszöveges keresésre alkalmatlan képfájlokból állnak). E problémák egy részét a technológia fejlődése nyilvánvalóan orvosolja majd.

A nyomtatott és az elektronikus könyvek összehasonlítását célzó kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy a felmérésben résztvevők több szempontból is az e-könyvek mellett teszik le a voksukat (kevesebb helyet foglalnak, a nap 24 órájában rendelkezésre állnak, könnyebben másolhatóak és bárhol elérhetőek). Másfelől a használat egyszerűsége tekintetében a válaszok a hagyományos könyvek irányában tolódtak el. A válaszadók úgy tartották, a hagyományos könyvek olvasása könnyebb és élvezetesebb, és ha egy könyvet az elejétől a végéig szeretnének elolvasni, inkább a nyomtatott verziót választják. A jövőbeni olvasási szokásaikat firtató kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy 11%-uk úgy gondolja, hogy az elektronikus, 26%-uk pedig, hogy a nyomtatott könyveket fogja az elkövetkező öt évben előnyben részesítenie.

ni. 56% kombinálni fogja a két formátum használatát.

A felmérésből kitűnik tehát, hogy egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik az elektronikus könyvek használata iránt. Gondot okoz, valamint a könyvtárak részéről különös odafigyelést igényel a megfelelő felhasználói jogosultságokat és hozzáférési lehetőséget nyújtó licenccel ellátott tartalmak beszerzése. A piacon egyelőre kevés olyan kiadó működik, amely a könyvtárak számára is előnyös e-könyvbeszerzési modellt kínál.

Szükség van továbbá az e-könyvekben való szabadszöveges keresés fejlesztésére, hogy az e-folyóiratokéhoz hasonló szintű szolgáltatást lehessen általuk nyújtani, valamint az e-bookokról szóló absztraktoknak a már meglévő adatbázisokba való integrálására. Az olvasóknak a felmérésben taglalt észrevételei további útmutatással szolgálhatnak az elektronikus könyv szolgáltatásfejlesztését illetően.

/SHELBURNE, Wendy Allen: *E-book usage in an academic library: user attitudes and behaviors. = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 33. köt. 2–3. sz. 2009. p. 59–72./

(Dancs Szabolcs)

A dokumentumszolgáltatás alakulása a német könyvtárakban 2003 óta

2002 előtt: az e-mailes dokumentumküldés virágzó korszaka

A német tudományos könyvtárak támogatásáért felelős intézmények (a tartományok kormányai) és a német közös jogkezelő szervezet (*Verwertungsgesellschaft Wort = VG Wort*) között 2002 végéig élt egy olyan megállapodás, amely szerint a könyvtárak bármilyen ügyfelüknek küldhettek e-mail mellékletként cikkmásolatokat. Nagyon alacsony jogkezelési díjat számítottak fel, két eurót egy dokumentum elküldéséért. Erre az egyezményre és az akkor hatályban levő szerzői jogi törvényre alapozva a „subito” dokumentumküldő szolgáltatást végző cég (*subito eV*) nagy forgalmat bonyolított le, 2002-ben 94 országba mintegy egymillió dokumentumot küldött el, és összesen ötmillió euró jogkezelési díjat fizetett be ezért a VG Wortnak.

2003: az elektronikus dokumentumküldés megszűntetése

A 2003-as esztendő változásokat hozott. A fentebb említett, VG Worttal kötött egyezményt nem hosszabbították meg, mert német és külföldi kiadók azt állították, hogy a német szerzői jog nem engedi az e-mailes továbbítást, csak fax vagy posta lehetséges. Az NKKE (*Német Kiadók és Könyvterjesztők Egyesülete = German Publisher's and Bookseller's Association, a Börsenverein des Deutschen Buchhandels*) törvénytelennek tekintette az elektronikus dokumentumküldést, ezért a VG Wort

a kiadók véleményére alapozva olyan egyezményt kötött az állammal 2003. január 1-i hatályba lépéssel, amely csak a postai és faxon továbbított dokumentumküldést támogatta német könyvtárakból német ügyfeleknek.

A subito eV cég azonban azon a véleményen volt, hogy az e-mailes továbbítást a német szerzői jog nem tiltja, és ezért folytatta ezt a tevékenységét a német nyelvű országokba. A többi országba kizárólag könyvtári ügyfeleinek küldött elektronikusan dokumentumokat.

2004: Az NKKE, a kiadók és az STM kiadók fellépnek a subito ellen

Az NKKE, a kiadók és az STM kiadók 2004 júniusában beperelték a subito-t és ugyanebben az évben a konfliktust kiterjesztették a Német Nemzeti Orvostudományi Könyvtárra is (Zentralbibliothek MED = ZB MED), ők is alperesek lettek. A meg egyezés eredményeként a ZB MED külföldre leállított mindennemű dokumentumszolgáltatást (e-mail, fax, posta).

Ezzel egy időben a legnagyobb külföldi kiadók követelték a német szerzői jogi törvény reformját, az Európai Bizottsághoz terjesztették be panaszukat, miszerint a német kormány nem alkalmazza helyesen a 2001/29/EK európai parlamenti irányelvet.